

РОЛЬ ОРГАНІВ ОСВІТИ У СТАБІЛІЗАЦІЇ РІВНЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (НА ПРИКЛАДІ ДОНБАСУ)

Висвітлюється діяльність органів освіти щодо стабілізації ситуації з рівнем дитячого безпритульності у перші повоєнні роки в Донбасі. Автор досліджує основні функції органів освіти та аналізує результативність їх діяльності.

Ключові слова: безпритульність, бездоглядність, діти-сироти.

Якщо людство звертається до питань дитинства, то безумовно, у першу чергу, розглядаються проблеми виховання та матеріального забезпечення підростаючого покоління, адже здорова та освічена молодь є запорукою майбутнього держави. Чи не найперше місце у цьому процесі (не враховуючи батьків) посідають органи освіти, які забезпечують дошкільну, базову та професійну освіту, беруть на себе функції утримання, забезпечення та виховання дітей-сиріт. Радянська влада, як відомо, приділяла особливу увагу вихованню дітей і важкі післявоєнні роки не були виключенням. Усі структури державного управління були мобілізовані на боротьбу з дитячим безпритульністю та волоцюжництвом. Органам освіти наряду з органами внутрішніх справ відводилась головна роль у цій справі.

Метою даної статті є виявлення головних функцій Міністерства Освіти УРСР у справі подолання дитячої безпритульності, а також аналіз результативності діяльності всіх підрозділів Міністерства Освіти.

Історіографія проблеми досить обмежена [1] та вимагає залучення додаткової літератури суміжних дисциплін – педагогіки, психології, правознавства [2] – для більш чіткого розуміння особливостей в роботі органів освіти, а також широкої бази архівних джерел. Це насамперед звіти дитячих будинків по роках, звіти відділів народної освіти про влаштування

безпритульних та дітей-сиріт, звіти та інформації обласних, районних та міських комітетів партії по боротьбі з дитячою безпритульністю та бездоглядністю, що містяться у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а також у державних архівах Луганської та Донецької областей.

У справі допомоги дітям-сиротам, безпритульним та бездоглядним Міністерство Освіти УРСР спиралося на обласні, районні, міські відділи народної освіти. До їх компетенції входило: виявлення та облік дітей, що залишилися без батьків; влаштування дітей-сиріт до дитячих виховних установ, на виховання до родин трудящих, на навчання та працевлаштування; здійснення контролю за умовами, у яких перебували знедолені діти. Серед обов'язків органів освіти було й утримання дитячих будинків, а саме: їх фінансування, забезпечення керівним та виховним складом працівників, обстеження матеріально-побутових умов.

Щоквартально районні та міські відділи народної освіти звітували перед обласним відділом народної освіти (ОблВНО) про облік та влаштування дітей-сиріт. На підставі цих відомостей ОблВНО складав зведення по області і один примірник цього зведення надсилав до Міністерства Освіти УРСР. Такі щоквартальні та річні звіти зберігаються у архівному фонді Міністерства Освіти УРСР, у фондах обласних відділів народної освіти Донбасу, а також у фонді центрального комітету комуністичної партії України [3]. Вони дозволяють простежити рівень активності органів освіти у справі влаштування дітей-сиріт по всіх напрямках, як то усиновлення, опіка, влаштування до дитячих будинків, на індивідуальний та колгоспний патронат, працевлаштування.

Найпоширенішим видом влаштування дітей було влаштування їх до дитячих будинків. На другому місці був патронат, потім опіка, працевлаштування і усиновлення. Такий розподіл був закономірним, бо процес соціалізації у першу чергу був покладений на органи державної влади, які

запропонували дитячі будинки як спосіб утримання знедолених дітей. Інші ж види допомоги дітям-сиротам базувалися на активності громадськості, рівень якої незважаючи на підтримку та заохочення з боку держави все ж таки був невисоким. Значною була й кількість дітей, які продовжували чекати на подальше влаштування.

Кожен квартал районні та міські відділи народної освіти уточнювали й кількість патронованих дітей. Також раз на рік вони проводили перепис патронованих та складала відповідні звіти. Під час переписів обстежували умови життя дітей. Зазвичай обстеження виявляли їх скрутне матеріальне становище. З фонду Міністерства освіти УРСР місцеві органи освіти надавали допомогу патронованим дітям. Так, упродовж 1945 р. Сталінський ОблВНО видав для патронованих через міські та районні відділи народної освіти: 1 630 костюмів, 1 363 сукні, 27 спідниць, вісім пар шкарпеток, 145 пар валянок [4]. При загальній кількості патронованих дітей у 1945 р. по Сталінській області – 3 098 – така кількість промислових товарів не дозволяла суттєво покращити їх матеріальне становище. Однак, у сукупності з іншими видами матеріальної допомоги від інших установ та організацій, становила суттєвий внесок у справу матеріального забезпечення дітей-сиріт. Не виключенням був й поганий контроль за патронованими. Так у Сталінському, Харцизькому та Краснолиманському районах у 1946 р. не було навіть актів обстеження умов, в яких перебували патроновані діти. У деяких районах ОблВНО та виконкоми районних рад депутатів трудящих не стежили за правильністю використання асигнувань на патронат, у зв'язку з чим мали місце розбазарювання грошових та товарних фондів. Таким прикладом можуть слугувати Єнакіївський, Старобешівський, Амвросіївський райони Сталінської області [5]. У 1951 р. на патрування дітей Ворошиловградської області було асигновано 3 446 800 крб., а використано лише 2 958 000 крб. [6]. Наявність неповного використання коштів було прямим наслідком поганого контролю з боку органів освіти за розподілом грошей на місцях призначення. Винних у використанні грошей не за призначенням притягували до судової відповідальності. Так, за результатами

ревізії Сталінського обласного відділу народної освіти від 8 червня 1946 р. було виявлено привласнення 36 604 карбованців завідуючим Єнакіївським райВНО Гутовським. Він здійснював розкрадання коштів за рахунок використання матеріальної допомоги, яка призначалася патронованим дітям та планувалася для розподілу по дитячих будинках. Гутовський був звільнений з роботи та засуджений [7].

Патроновані діти отримували щомісячну допомогу від районних та міських відділів народної освіти в розмірі 50 крб. [8]. Утім були випадки, коли з боку робітників відділів народної освіти допускалися зловживання службовим становищем. Так, завідувач Новосвітловським районним відділом народної освіти Матюнін передав дитину на патронат громадянці Городовиченко з 1 червня 1945 р. Однак на 1 червня 1946 р. договір так і не було укладено, а грошова допомога на утримання дитини не надавалася [9].

З вересня 1945 р. систему контролю за умовами перебування дітей під патронатом було посилено. Після здійснення перевірок міськими та районними відділами народної освіти, патронованих дітей, які не були забезпечені речами першої необхідності, не отримували належного догляду і виховання, знімали з патронату та влаштовували до дитячих будинків. Багато дітей дійсно перебували в умовах непридатних для повноцінного виховання. Так, лише у Ямському та Амвросіївському районах Сталінської області довелося зняти з патронату 28 дітей [10].

Здійснювати постійний контроль за патронованими, всиновленими і підопічними інспектурі ОблВНО та районним і міським відділам народної освіти допомагали позаштатні інспектори по боротьбі з дитячою безпритульністю та бездоглядністю, які виділялись районними відділами народної освіти. Вони набиралися зазвичай з вчителів, робітників дитячих будинків та садків. Ділянкою їх роботи була школа з прилеглим мікрорайоном. Залежно від кількості дітей на такій ділянці могли працювати два або більше інспектори.

Робота позаштатного інспектора переважно спрямовувалась вказівками відділів народної освіти. Разом з тим вони проводили роботу й за власною ініціативою. Завдяки зв'язкам з громадськістю та населенням позаштатні інспектори, як правило, вчасно дізнавалися про дітей, які потребували влаштування та додаткової допомоги. Окрім повсякденного нагляду, двічі на рік вони проводили контрольне обстеження всіх дітей, які перебували під опікою та на патронаті [11].

ОблВНО постійно стежив й за функціонуванням дитячих будинків та робив усе можливе для покращення їх роботи: зміцнював їх матеріальну базу, намагався забезпечити необхідною кількістю педагогічного персоналу. І якщо в перші повоєнні роки якісний склад працівників дитячих виховних установ був на низькому рівні, то поступово увага до вирішення кадрових питань посилюється. Так, у серпні 1947 р. Міністерство освіти УРСР відправило у Сталінську область інспектора, який протягом двох тижнів вивчав роботу сектору дитячих будинків облВНО. За результатами цієї перевірки з роботи були звільнені п'ять директорів та десять завучів [12]. На директорів дитячих будинків, де неодноразово були зафіксовані випадки втеч, відділи народної освіти накладали адміністративні стягнення, а інколи й притягували до карної відповідальності. Наприклад, директора Корсунського дитбудинку Барцехівського, який не створив належних умов для дітей, що призвело до масової їх втечі було знято з роботи, а справу передано до суду. Директору Волноваського дитячого будинку Морозову Н.К. за погану організацію побуту дітей і випадки їх втеч у грудні 1946 р. було оголошено догану [13].

Інспекторські перевірки виявляли багато фактів, коли продукти харчування, що видавалися для потреб дитячих будинків не доходили до місць призначення. Так, директор Селідовського дитячого будинку Шерстюк у необмеженій кількості випишував харчі з комор дитбудинку для себе та бухгалтера. За рахунок дитячої норми використовувалися й продукти для харчування співробітників. Ревізією Петровського спеціального дитячого будинку була виявлена розтрата на суму 456 270 крб. Бухгалтера Мілько та

завідуючу продовольчою частиною Іванову було знято з роботи, а їх справи передані прокурору [14]. Таким чином, дрібні крадіжки в дитячих будинках були розповсюдженим явищем не лише серед виховного та обслуговуючого персоналу, але й серед керівництва, що ускладнювало процес їх виявлення. Утім, як свідчать документальні дані, злочинці все ж таки діставали покарання.

ОблВНО підтримував систематичний і тісний зв'язок з усіма відомствами, які проводили роботу по ліквідації дитячої безпритульності, особливо з відділом по боротьбі з дитячою безпритульністю і бездоглядністю Міністерства внутрішніх справ, обласним відділом здоров'я, обкомом комсомолу [15]. Так спільно з органами внутрішніх справ органи освіти брали участь у рейдах по виявленню безпритульних, з органами охорони здоров'я співпрацювали по лінії надання медичної допомоги виявленим дітям, спільно з комсомольськими організаціями активно займалися справою виховання дітей-сиріт.

Таким чином діяльність центральних, обласних та районних відділів народної освіти була спрямована на мінімізацію негативних наслідків війни для неповнолітніх громадян. За підтримки обкомів партії, обкомів ЛКСМУ та громадськості місцеві органи освіти налагодили чітку систему дій, яка характеризувалася систематичним контролем за дітьми-сиротами, а саме: за їх кількістю, влаштуванням, матеріально-побутовими умовами.

Література

1. Добров П.В. Система освіти в Донбасі у роки Великої Вітчизняної війни: [монографія] / П.В. Добров, М.О. Бистра. – Донецьк: Норд-Прес, 2006. – 273 с.; Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР / відп. ред. Бондар А.Г. – К.: Радянська школа, 1967. – 482 с.

2. Ершова Н.М. Опека и попечительство над несовершеннолетними по советскому праву / Н.М. Ершова. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1959. – 108 с.; Михеева Л.Ю. Опека и попечительство: Теория и практика / Л.Ю. Михеева; под. ред. Р.П. Мананковой. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 368 с.

3. ЦДАВОВУ, ф. 166, оп. 15, спр. 25, 73, 165, 292; ДАЛО, ф. 1067, оп. 4, спр. 144; ДАДО, ф. Р 2852, оп. 1; ЦДАГОВУ, ф. 1, оп. 73, спр. 132, 243.
4. ДАДО, ф. 326, оп. 4, спр. 513, арк. 6.
5. Там само, арк. 95.
6. ЦДАВОВУ, ф. Р 2605, оп. 8, спр. 594, арк. 284.
7. ДАДО, ф. Р 2852, оп.1, спр. 367, арк. 258.
8. Там само, ф. 326, оп. 4, спр. 513, арк. 6.
9. ДАЛО, ф. П 179, оп. 3, спр. 550, арк. 16.
10. ДАДО, ф. 326, оп. 4, спр. 513, арк. 7.
11. Ершова Н.М. Вказ. праця. – С. 26.
12. Соловей М.О. Кадри дитячих будинків Сталінської області в 1943-1958 рр. / М.О. Соловей // Нові сторінки історії Донбасу: зб. наук. ст. / [редкол.: З.Г. Лихолобова (голов. ред. та ін.)]. – 2007. – Кн. 13/14. – С. 237.
13. ДАДО, ф. 326, оп. 4, спр. 513, арк. 119.
14. Там само, ф. Р 2852, оп. 1, спр. 367, арк. 26.
15. Там само, ф. 326, оп. 4, спр. 513, арк. 96.

Касьянова Наталья Николаевна. Роль органов образования в стабилизации уровня детской беспризорности в первые послевоенные годы (на примере Донбасса).

В статье на основе анализа литературы и архивных материалов рассматривается деятельность органов образования, направленных на стабилизацию уровня детской беспризорности в первые послевоенные годы в Донбассе. Автор исследует основные функции органов образования и анализирует их результативность.

Ключевые слова: беспризорность, безнадзорность, дети-сироты.

Kasianova Nataliya. The role of organs of education in stabilizing of level of child's homelessness in the first post-war years (on the example of Donbass).

The problem of activity of organs of education in stabilizing of level of children's homelessness in Donbass in the first years after war is analyzed in the article on

basis of the literature and archive materials. The author shows the basic functions of organs of education and analyses their effectiveness.

Key words: homelessness, dereliction, children-orphans.

Касьянова Наталія Миколаївна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України Донецького національного університету.

Контактні дані: 095 550 43 20; n.kasyanova@inbox.ru